

IRENA ROLSKA-BORUCH

Lublin

RENEANSOWY ZAMEK KRÓLEWSKI W LUBLINIE SIEDZIBA KRÓLA I SEJMU

Zjednoczenie ziem polskich przez ostatnich Piastów spowodowało, że dotychczas leżący na pograniczu królestwa Lublin znalazł się w centrum państwa. Położenie miasta sprzyjało rozwojowi międzynarodowego handlu między Polską, Litwą i Rusią oraz innymi sąsiadującymi z nimi krajami. Lublin cieszył się szczególną opieką Jagiellonów, którzy nadali miastu przywileje, umożliwiające wspaniałą rozkwit gospodarczy.

Reprezentacyjną budowlą miasta był zamek, siedziba króla, podczas jego pobytu w Lublinie, ale także kasztelana oraz miejscem obrad sejmów. Za panowania Jagiellonów zwoływano sejmy kilkakrotnie. W XVI w. między innymi w roku 1506, 1554, 1556, 1569¹. Obrady sejmu toczyły się na lubelskim zamku, gromadząc poza królem i dworem dostojników państwowych oraz przedstawicieli magnaterii i szlachty. Średniowieczny zamek lubelski nie spełniał odpowiednich warunków, by pomieścić tak liczne zgromadzenie. Istniejące budowle zamkowe nie były dostosowane do funkcji sejmowych, tak ważnych w okresie formowania się, a następnie utrwalania ustroju parlamentarnego². Podczas obrad sejmu zamek stawał się rezydencją królewską³ połączoną z dwoma pomieszczeniami przeznaczonymi dla senatu

¹ Na przykład w roku 1386, 1419, 1421, 1430, dwukrotnie w roku 1432, następnie po utworzeniu województwa lubelskiego (1474 r.) w roku 1484. *Lublin w dokumencie 1317-1967*, oprac. F. Cieślak, H. Gawarecki, M. Stankowa, Lublin 1976, s. 52.

² J. L i l e y k o, *Sztuka polskich sejmów* (w druku).

³ Na zamku lubelskim prawie przez dwa lata (1473-1475) wychowywali się pod opieką Jana Długosza synowie Kazimierza Jagiellończyka. S. T w o r e k, *W okresie renesansu*,

i posłów⁴. Rosnąca rola polityczna i gospodarcza Lublina przypieczętowała królewską decyzję o wzniesieniu renesansowej siedziby w części południowo-zachodniej wzgórza zamkowego. W literaturze przyjęto rok 1520 za datę renesansowej przebudowy lubelskiego zamku⁵, co wskazywało na fundację Zygmunta I. Zachowany widok Lublina ze sztychu Brauna i Hogenberga z roku 1617⁶ przedstawiał tylko południową część zabudowań renesansowego zamku z charakterystycznym w kształcie budynkiem narożnym o formie kwadratowej wieży mieszkalnej, zbliżonej formą do pałacu Zygmunta I w Piotrkowie (wzniesionej w latach 1512-1519)⁷. Reprezentacyjno-mieszkalna budowla piotrkowska stała się wzorem dla innych ówczesnych siedzib nie tylko królewskich, ale także magnackich. Wieża w zamku lubelskim została wzniesiona w najbardziej reprezentacyjnym miejscu, na stromym zboczu południowo-zachodnim doskonale widocznym z leżącego naprzeciw wzgórza miejskiego. Nadanie „modnego renesansowego wyglądu” nowej siedzibie miało, podobnie jak wawelski pałac króla Aleksandra, wyróżnić ją spośród innych budowli zamkowych⁸. Wieżę lubelską o planie zbliżonym do kwadratu o zewnętrznych wysokich ścianach umacniały skarpy. Przymuszczałnie poziom części zachodniej wieży był niższy niż strony wschodniej, stąd właśnie swoistego rodzaju oskarpowany cokół zdradzający wpływy architektury gotyckiej. Od następnej kondygnacji wieżę oddzielał szeroki gzyms (?). Druga kondygnacja, wyższa, mieszcząca *piano nobile*, podobnie jak i pierwsza oraz trzecia była trójosiowa, z symetrycznie rozstawionymi dużymi prostokątnymi oknami, ponad którymi umieszczono cztery okrągłe medaliony. Powyżej znajdował się wydatny gzyms oddzielający trzecią kondygnację. Bryłę zamykał potężny gzyms kordonowy, a całość wieńczyła attyka, dla której pierwowzoru należałoby szukać w attyce krakowskich Sukiennic. Naroża budowli były boniowane.

Nowa siedziba króla w Lublinie była w pełni renesansową budowlą z uniwersalnym europejskim programem wieży ze składowym przyziemiem,

w: *Z przeszłości kulturalnej Lubelszczyzny*, Lublin 1978, s. 11.

⁴ L i l e y k o, dz. cyt.

⁵ S. W o j c i e c h o w s k i, *Renesansowy zamek lubelski*, „Ochrona Zabytków” 7(1954), s. 178-183; I. B u c z k o w a, *Dzieje zamku lubelskiego*, Lublin 1965; t a ż, *Zamek w Lublinie*, Lublin 1983; t a ż, *Zamek lubelski*, Lublin 1991.

⁶ B r a u n, H o g e n b e r g, „*Civitates orbis terrarum*”.

⁷ S. P u f e n d o r f, *De rebus a Carolo Gustavo gestis*, Norymberga 1696.

⁸ A. F i s c h i n g e r, *Pałac króla Aleksandra na Wawelu*, „Rocznik Krakowski” 56(1990), s. 86.

kondygnacją mieszkalną i reprezentacyjną⁹. Nie tylko wygląd zewnętrzny, jego dekoracja, ale także wysokość wieży symbolizowała siedzibę króla, bowiem tylko władcy przynależał dom o trzech piętrach. Hierarchię wysokości przeniesiono z budynków publicznych w Piotrkowie do lubelskiego zamku. Siedziba senatorska nie mogła przekroczyć dwóch pięter, siedziba poselska – jednej kondygnacji¹⁰. Taki kształt wieży, choć niewykluczone, że wzniesionej z wykorzystaniem elementów zamku Kazimierza Wielkiego¹¹, był narzucony przez samego Zygmunta I. Zaważyła na tym średnio-wieczna symbolika wieży znaku nadrzędności władzy królewskiej nad dążącą do jej ograniczenia demokracją szlachecką¹². Władza królewska została podkreślona również w dekoracji zewnętrznej wieży w postaci medalionów, być może o programie heraldycznym, który uzupełniały herby na oknach wieży. Tradycja takiego zestawu herbów znana jako *Corona Regni Poloniae* wiązała się z teorią państwa przejętą z czasów panowania Kazimierza Wielkiego¹³. Przenikanie symboliki władzy widoczne było również we wnętrzu zamku lubelskiego, w którym znajdowała się jakoby starsza sala ze słupem pośrodku¹⁴. Filar podtrzymujący sklepienie oznaczał sprawiedliwość¹⁵; kontynuacją tego programu była sala na drugim piętrze pośrodku z drewnianą symboliczną kolumną łączącą się z drewnianym ozdobnym stropem¹⁶. Dopełnieniem wystroju izby były malowidła, które wykonał malarz królewski Błażej¹⁷, oraz witraże z herbami otoczonymi ornamentem, umieszczone w sześciu oknach. Niewątpliwie była to sala tronowa. Obok niej znajdowała się komnata królewska o pięciu oknach i izba o trzech oknach. Pomieszczenia te poprzedzały dwie sienie¹⁸. Wystrój lubelskiej sali, zwanej królewską, podporządkowany był programowi innych siedzib monarszych. W apartamencie króla w Kurzej Nodze na Wa-

⁹ T. J a k i m o w i c z, *Dwór murowany w Polsce w wieku XVI*, Poznań 1979, s. 82.

¹⁰ L i l e y k o, dz. cyt.

¹¹ B u c z k o w a, *Zamek lubelski*, s. 13.

¹² L i l e y k o, dz. cyt.

¹³ A. F i s c h i n g e r, *Czym była Kurza Noga w zamku królewskim na Wawelu*, „Rocznik Krakowski” 55(1989), s. 80-81.

¹⁴ B u c z k o w a, *Zamek lubelski*, s. 14.

¹⁵ F i s c h i n g e r, *Czym była Kurza Noga*, s. 81.

¹⁶ Sala ta niesłusznie zwana jest salą kolumnową, termin zastosowany przez Buczkową jest określeniem ahistorycznym.

¹⁷ B u c z k o w a, *Zamek lubelski*, s. 13.

¹⁸ W o j c i e c h o w s k i, dz. cyt., s. 178-182.

welu izba ozdobiona była nie tylko stropem, ale i malowidłami oraz tarczami herbowymi¹⁹. Najwyższa kondygnacja zamku przeznaczona została na izby mieszkalne. Na zamku wawelskim przed sypialnią Zygmunta I również znajdowały się dwie antykamery. Jedna łącząca wejście z krużganków, druga do sypialni króla²⁰.

Zamek lubelski spełnił też rolę siedziby sejmu. Temu celowi podporządkowany także program wewnątrz królewskiego apartamentu i sali, w której obradował sejm. Na pierwszą kondygnację prowadziły od strony wschodniej (reprezentacyjnej) podwójne mury, zewnętrzne schody, zwane królewskimi; od strony zachodniej – tylko drewniane. W zamku lubelskim od strony wewnętrznej dziedzińca znajdował się krużganek zapewne z kolumnami o jońskich kapitelach, z których jeden zachowany zdradzał niewątpliwie wpływy krakowskiego warsztatu i podobieństwo do kapiteli wawelskich²¹.

Pomieszczenia zamkowe spełniały również funkcje sejmowe. W Piotrkowie dwie sienie poprzedzały salę przeznaczoną na uroczystości dworskie. Jerzy Lileyko uważał, że takie rozmieszczenie sieni łączyło się z inauguracją sesji sejmowej, której bieżące obrady odbywały się w budynkach senatorskich i sejmowych²². W sali reprezentacyjnej wieży zamku lubelskiego odbywały się ceremonie powitania, pożegnania króla, inauguracji sesji lub łączenia stanów. W Piotrkowie po monumentalnych schodach kroczył orszak poselski, który spotykał w sieni marszałka wielkiego koronnego. Obok w reprezentacyjnej sali zasiadał król w otoczeniu senatorów. Wtedy izba królewska pełniła rolę drugiej Izby Senatorskiej. W Lublinie obrady senatu mogły odbywać się w sali na pierwszym piętrze lub w części północno-zachodniej zamku. Dla posłów, podobnie jak w Piotrkowie, być może przeznaczono drewniany budynek na dziedzińcu zamkowym. Taka koncepcja ideowa została po raz pierwszy zastosowana, jak wspomniano, w Piotrkowie (1512-1519)²³, ale oddziaływała na inne siedziby królewskie, w tym i na zamek w Lublinie.

¹⁹ F i s c h i n g e r, *Czym była Kurza Noga*, s. 84.

²⁰ Tamże, s. 83-84.

²¹ Buczkowa (*Zamek lubelski*, s. 15) określała ten kapitel jako głowicę kolumny z sali pierwszego piętra lubelskiego zamku. Wydaje się jednak, że kolumna o jońskim kapitelu nie służyła do oglądania jej w pomieszczeniu, lecz z zewnątrz, z krużganka.

²² Dz. cyt.

²³ Tamże.

Przyjmuje się, iż pierwszy etap rozbudowy zamku lubelskiego został ukończony w roku 1521 wraz z przyjazdem królewskiego malarza Błażeja. W roku 1530 przybył do Lublina Bartłomiej Berrecci²⁴. Być może jego przyjazd łączył się z wykonaniem zewnętrznej dekoracji wieży – medalionów i attyki lub ukończeniem przebudowy renesansowego zamku. W połowie XVI w. odnowiono pokoje królewskie²⁵, przygotowywano je zapewne na przyjazd Zygmunta Augusta na sejm walny w roku 1568.

Wieża królewska renesansowego zamku w Lublinie była niewątpliwie najokazalszą budową tego zespołu, realizującą program rezydencji królewskiej i miejsca obrad sejmu. Jej forma i dekoracja miała wpływ na XVI-wieczne siedziby magnackie, senatorskie na ziemiach województwa lubelskiego, ale także ościennych – ruskiego i bełskiego, dla których Lublin był centrum nie tylko politycznym, gospodarczym, ale i kulturalnym²⁶.

THE RENAISSANCE ROYAL CASTLE IN LUBLIN
– THE KING'S AND THE SEJM'S SEAT

S u m m a r y

In 1520 reconstruction of the castle in Lublin into a royal residence and the Sejm's seat was started. The Renaissance building had been erected on King Zygmunt I's initiative with the use of models of royal castles in Piotrków and on the Wawel Hill in Cracow. Both the plans of the reconstruction and its executors were connected with the workshops working for the King; among them was Bartłomiej Berrecci. The Renaissance castle in Lublin distinguished itself from other castle buildings by its form and decoration. Its interiors were adapted to fulfilling the function of a dwelling-house and to court ceremonies, and at the same time they were the place where the parliamentary (Sejm) debates were held. The most important element of the castle was the tower built in the south-west corner of the hill. Its shape and decorations in the form of medallions symbolised the residence of the King. The painted royal hall had similar contents; it was decorated, among others, with coats of arm. The form of the Renaissance castle in Lublin played an important role in building 16th century lordly residences, especially in the area of the Lublin province.

Translated by Tadeusz Karłowicz

²⁴ B u c z k o w a, *Dzieje zamku*, s. 7; I. R o l s k a - B o r u c h, *Bartolomeo Berrecci w Lublinie* (w przygotowaniu do druku).

²⁵ Tamże, s. 8.

²⁶ I. R o l s k a - B o r u c h, *Siedziby szlacheckie i magnackie na ziemiach zwanych Lubelszczyzną około roku 1500-1700 (założenia przestrzenne architektura, funkcje)*, Lublin 1999.

SPIS ILUSTRACJI

1. Widok Lublina z renesansową wieżą zamkową. J. Braun, A. Hogenberg, *Civitatis orbis terrarum*, t. VI, 1618, miedzioryt (ze zbiorów Katedry Sztuki Nowożytnej KUL).
2. Kapitel kolumny pochodzący z zamku w Lublinie (za: I. B u c z k o w a, *Zamek w Lublinie*, Lublin 1991, s. 19).

Il. 1. Fragment widoku Lublina z renesansową wieżą zamkową, miedzioryt

Il. 2. Kapitel kolumny pochodzący z zamku w Lublinie

